

AZ
ESZTERGOMI BAZILIKA
TÖRTÉNETE ÉS LEIRÁSA.

A RÉGI VÁR ÉS FŐSZÉKESEGYHÁZAK
TÖRTÉNETE,
ESZTERGOM EGYÉB NEVEZETESSÉGEINEK
LEIRÁSÁVAL.

IRTA
GYÖRFFY LAJOS.

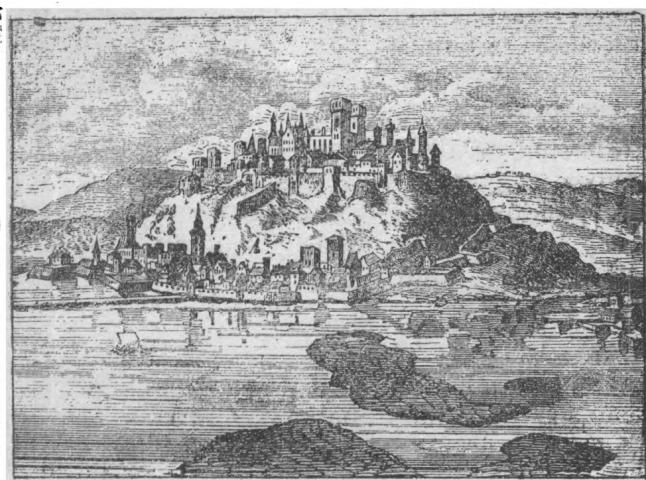

ESZTERGOM,
1886.

Simor János.

Nyom. Buzárovits Gusztávnál Esztergom.

Esztergom vára 1664-ben.

Régi székesegyházak a várban.

Esztergom, sz. István első magyar király születési helye, Géza utolsó magyar vezér által lőn fejedelmi székesegyház s az ország fővárosává választva, aki itt, hihetőleg a várhegyen, királyi lakást és sz. István első vértanu tiszteletére templomot is építtetett. E templomban keresztelte meg sz. Adalbert prágai püspök Vajkot Géza fiát, ki a keresztségben István nevet nyert, s aki ugyanitt koronáztatott meg Kr. sz. u. 1000-ik esztendőben.

Sz. Istvánnak, a keresztény vallás terjesztése körül kifejtett apostoli tevékenysége székvárosából indulván ki, a felállított püspökségek fejévé az esztergomi érseket tette, ugyanitt pompás főszékesegyházat építtetett a fellelegvárban, amely királyi lakásul szolgált. Az új főtemplom a bold. Szűz, és a 997-ik évben a pogány poroszok közt vértanui halált szenvedett sz. Adalbert emlékére lett felszentelve.

Sz. István utódai már részben Budán, Székesfehérvárott, Visegrádon és Esztergomban székeltek, kik közül Géza és Salamon ellenkirályok az esztergomi szigeten kötöttek békét 1071-ben, a Párkányban 1173-ban fiatalon elhunyt III. István pedig itt temettetett el. III. Béla a vár területét megnagyobbíttatván, azt új bástyatornyokkal erősítette meg, míg Imre király 1198-ban a várat az érsekségnek adományozá.

A sz. István által alapított főszékesegyház a XII. század vége felé leégett; az elhamvadt főtemplomot *Jób érsek* építtette fel újra 1200 körül, amely alkalommal az lényegesen nagyobbítva is lőn.

A keresztes hadaknak hazánkon történt keresztülvonulása alkalmával több külföldi fejedelmi vendég fordult meg Esztergom várában; így 1147-ben VII. Lajos francia király,

1173-ban Henrik ausztriai fejedelem, majd 1190-ben rőt szakállu (Barbarossa) Frigyes valóban Esztergom vendégei.

A gyászos emlékü tatár-járás idején Esztergom 1242-ben egészen elpusztított, s lakosai csaknem egy szálig kiirtottak; csupán a Simon vezér parancsnoksága alatt állott vár kerülte ki a pusztító rombolást, melyet a tatár csordák eredménytelenül ostromoltak.

A tatárok kivonulása után visszatért *IV. Béla*nak, valamint az ország, úgy Esztergom régi fényének helyreállítása is kiváló gondját képezé, amely munkájában lényegesen támogatta Vantsay István esztergomi érsek, a magyar egyháznagyok közül a legelső kardinális. Hogy a polgárok biztonságát egy jövő támadás ellen megvédelmezhesse, kísérletet tőn *IV. Béla* régi fővárosával Esztergommal, hol palotáját tartozékaival átengedé az érseknek, aki viszont saját épületeiről mondott le, hogy minden várbeli terület a polgároknak jusson. De mert a polgárok egyenetlenkedtek az osztozáson, Béla terve nem sikerült, s az érsekkel kötött cserét visszavonta. Később a várat mégis az érsekségnek adományozta, s 1270-ben bekövetkezett halálával, hasonnevű fia és nejével együtt Esztergomban, az általa alapított ferencziek templomában temettetett el.

Az Árpádház kihalta után, a magyar ko-

rona elnyeréseért versenygő pártkirály gyermek Venczel apja, Venczel cseh király, Róbert Károly egyik legtekintélyesebb hívét Mihály esztergomi érseket megboszulandó, hatalmas seregével Esztergom várát megostromolta, azt bevette, s a székesegyház kincseit, számos becses oklevéllel együtt magával vivén, pusztulást hagyott maga után. Majd Trencsényi Csák Máté, kiközösítettén, e fölötti haragjában Tamás esztergomi érseket megtámadta 1312-ben, s bár a várat be nem veheték, azt tetemesen megrongálta. Később, a zavarok csillapodtával *Telegdy Csanád* érsek a Róbert Károlytól nyert gazdag adományokból a vár falait kijavíttatá, a vizivárost a Duna mentén elnyúló bástyákkal véteté körül, s a várbeli székesegyházon is lényeges javításokat és bővítéseket eszközöltetett, s a templomot egyházi szerekkel gazdagítá.

Utóbb, Kanizsay János érsek, Zsigmond ellen a pápa által támogatott durazzói László részére hajolván, Esztergomot Zsigmond hive Stibor vajda ostromának tette ki 1403-ban, ki azt kemény harcz után megvevén, az érseket Zsigmond pártjára állani kényszerítette. Albert király idejében a magyar sz. korona az esztergomi várban őriztetett, kinek halála után hátrahagyott özvegye Erzsébet, jó ideig az esztergomi várban lakott, míg végre legfőbb

gyámola Széchy Dénes érsek Ulászló király által — kinek legfőbb támasza Hunyady János vala — Esztergom heves ostroma után 1441-ben legyőzetvén, Ulászlónak meghódola.

Nevezetes ostromot állott ki még Esztergom Mátyás király részéről is, midőn ellenfeléhez, a Kázmér lengyel királyhoz szító Vitéz János esztergomi érsek ellen vezetvén hadait, a külső várfalak, a város falainak megostrómlása után, az érsekkel kibékült.

A sz. István templomának leégése után, 1200. körül Jób érsek által épített, s Teledy Csanád (1331—1349.) érsek áldozatkészsége folytán javított és nagyobbított főszékesegyház, — mely legelső birt Magyarországon üvegablakkal, — az idők viszontagságai folytán romlásnak indulván, *Széchy Dénes* bibornok-érsek, új főtemplom építését határozta el. E végből az 1449-ben tartott egyházi zsinat alkalmával adakozásra hívta fel az egyházi és világi főurakat, a kik — köztük Hunyady János nagynevű hadvezérünk is — nagy-lelkű adományaikkal lehetővé tették, egy, az előbbieknél jóval nagyobb és fényesebb főtemplom felépítését a várban, a mely diszes épület rövid négy év alatt elkészülvén, 1453. évben, ugyancsak a bold. Szűz és sz. Adalbert tiszteletére ünnepélyesen felszenteltetett. *Vitéz János*, Széchynek méltó utódja az érseki

széken, nagy buzgóságot fejtett ki a főegyház diszitése körül, amelynek tetejét mázos cseréppel födette be, hogy a tűz ellen védve legyen. Vitéznek egyéb nagyszerű építkezései is előkelő izlés és pazar bőkezűségéről tanuskodnak; bátran állithatni róla, hogy egykori tanítványával Mátyás királylyal vetekedett, s mint amaz Budát, úgy iparkodott Vitéz Esztergomot a muzsák lakhelyévé tenni. Ő t. i. fényes érseki palotát, csillagvizsgáló tornyot, pompás fürdőtermeket, nagyszerű könyv és ritka becsű képtárt alapított a várban, amelyben egyebek közt a magyar vezérek és királyok képei diszelegtek; a hegy oldalán függő kerteket és sétahelyeket készíttetett. A Vitéz által alapított fényes könyv- és képtárból, úgy, mint középkori műveltségünk és hatalmunk annyi más emlékétől, a hazánkat ért viszontagságok megfosztották Esztergomot, de fennmaradtak egyes alkatrészei, szétszórva az európai nagyobb városok könyvtáraiban, melyek közül néhány darabot hazánk is visszaszerze.

A főszékesegyház mellett egyes buzgó főpapok kápolnákat is alapítottak, melyek közül legnevezetesebb a napjainkig fennmaradt Bakács-kápolna. E tiszta vörös márványból, renaissance stílusban készült remek kápolnát *Bakács Tamás* bibornok-érsek alapította 1506-ban, Gyümölcsoltó Boldogasszony emlékére.

Ezen, hazánknak egyik első rendű egyházi régisége, a várbeli régi épületeknek egyetlen maradványa, manap a bazilikába van beillesztve.

A szerencsétlen mohácsi ütközetben elesett Zalkán László esztergomi érsek utódául Várday Pál egri püspököt nevezte ki Zápolya, aki ellen I. Ferdinánd, személyesen vezetett hadseregével Esztergomban megjelenvén, a várat néhány napi ostrom után bevette 1527-ben. Ezután még többször lett a vár részint Ferdinánd részint Zápolya vezérei ostromainak kitéve, míg végre a gyászos emlékü török hadjárat idején 1529-ben török kézre került, akiktől azonban már a következő évben (1530.) Ferdinánd által visszafoglalva lett. Szulejman 1543-iki hadjáratának fenyegető hírére az érsek és káptalan az esztergomi várból Pozsonyba, majd később Nagy-Szombatba vonult, a várat a császári seregekkel megerősített érseki várőrségre hagyván, amely a vezérek árulása folytán ugyanazon év augusztus 10-én a félhold uralma alá került. 1594-ben Mátyás főherczeg a várost bevette, a törököknek sz. Tamás hegyén levő ostromtelepét lerombolván, a vár ellen több eredménytelen támadást intézett, amely ostromok egyikénél esett el Balassa Bálint a jeles lyrai költő. Szerencsebb volt a császári seregek 1595-ik évi támadása, amikor is Mansfeld Károly, majd ennek

hirtelen történt elhunytával Mátyás főherczeg vezérlete alatt két hónapi heves ostrom után szept. 2-án Mehemed béget a vár feladására kényszeríté. Tíz év mulva, az időközben nagyvezéri méltóságra emelkedett egykori esztergomi várparancsnok Mehemed, nagy sereggel támadta meg Esztergomot, melyet heves ostrom után, a várőrség árulása folytán sikerült bevennie 1605-ben. Ez időtől fogva állandóan a török uralom alatt nyögött Esztergom egész 1683. okt. végéig, amikor is Bécs szerencsés felszabadulása után, Lotharingi Károly vezérlete alatt intézett három napi ostrom után, végleg a keresztények birtokába került. Két év mulva még egy támadást intézett a török Esztergom vára ellen, amely azonban a várőrség vitézségén hajótörést szenvedett.

Ezután még egy utolsó ostromot állott ki Esztergom 1706-ban, Rákóczy Ferencz kuruczainak támadását, akik közel három hónapig tartó véres küzdelem után viziváros, majd a vár birtokába jutottak, ahonnan azonban rövid 14 nap mulva a császári seregek által kilettek szorítva.

Esztergom a hosszas török uralom, s a meg-megújuló ostromok alatt csaknem teljesen ki és elpusztult ugyannyira, hogy várbeli szép székesegyháza a többi fényes épületekkel együtt megsemmisülve, vagy romokban hevert az egy

Bakács-kápolna kivételével, melynek gondozása, nemkülönben a vár falainak helyreigazítása körül a vár utolsó parancsnoka Schuhknecht Miksa tábornok, kitűnő érdemeket szerzett, s kinek tetemei 1732-ben bekövetkezett halála után, a Bakács-kápolna alá temették.

Vége szakadván hazánkban a szomoru emlékü török uralomnak, Esztergom vára is elvesztette régi jelentőségét, s a Rákóczy mozgalmak lezajlása után csupán katonai laktanyául szolgált. *Mária Terézia* pedig, miután a várban új templomot emeltetett, az esztergomi érsekséget a vár régi birtokába visszahelyezé. *Barkóczy Ferencz* (1761—1765.) érsek nagy buzgalommal fogott a várhegy egyengetéséhez és várfalak elhordatásához, s építtetni kezdé a várhegy alatt keresztülvezető s a közlekedés könnyítésére szánt alagutat. Azon nemes szándékának kivitelében, hogy itt egy fényes székesegyházat építsen, az érsekséget és káptalanját régi székhelyére visszatelepítse, megakadályozta korán bekövetkezett halála, a mely után, főkép a francia forradalom szülte háborus mozgalmak, a megkezdett építkezések folytatását hosszú időre hátráltatták, mignem egy félszázad múlva 1820-ban, *Barkóczy* terveinek kivitelét *Rudnay Sándor* érsek megkezdette.

A bazilika építése.

Rudnay Sándor erdélyi püspök az esztergomi érsek-primási magas méltóságra emeltetésének második évében 1820-ban, a 277 éven át Nagy-Szombatban székelő főkapitálant Esztergomba visszatelepítvén, a nagyszerű építkezéseket megkezdé. A *Barkóczy* által épített alagut helyén egy tágasabb új alagutat készíttetett, melynek hossza 95, szélessége 11, magassága 10 méterre terjed, s mely a déli kapu fölött olvasható homlokirat tanúsága szerint 1824-ben lett befejezve.

Ezután a vártér kellő egyengetése, s a *Mária Terézia* által emeltetett székesegyház lebontása után az új bazilika építését kezdette meg, melynek alapkőve 1822-ben sz. *Adalbert* napján (ápril. 23.) tétetett le nagy ünnepélyességgel, *József nádor*, számos egyházi és világi előkelőség jelenlétében.

A *Khünel Pál* bécsi építész által készített terv szerint, ennek rokona *Pach János* vezette az építést, mely félbeszakítás nélkül haladt

előre 1831-ig. Ez idő alatt teljesen elkészült a templom alatti nagyszerű sirbolt, fölépültek a templom oldalfalai egészen a felső párkányzatig; elkészült továbbá a sz. István vértanu emlékére szentelt oldalkápolna, ugyszintén a Bakács-kápolna is, mely a török pusztítás korából épségben fönnmaradt volt, s régi helyéről — egy, a jelenlegitől délre 17 méternyi távolságra eső dombról — szétszedetvén, az 1600 darabból álló alkotmány eredeti alakjában, a bazilika jobb szárnyába lett beillesztve.

Mindezen építkezésekre a bőkezű Rudnay 820 ezer frtot költött, mely összeg legnagyobb része saját érseki jövedelmeiből telt ki, miután az e célra megindított országos adakozásoknak ez ideig begyűlt összege, alig haladta meg a 130 ezer frtot.

Rudnay bíboros érseknek 1831-ben bekövetkezett halála után a primási szék hét éven át betöltetlenül állván, ez idő alatt az oly szépen megindult építkezésekben is, hosszú szünet állott be, míg 1838-ban *Kopácsy Főzsef* veszprémi püspök neveztetett ki utódjául, a ki az előde által megkezdett építkezések folytatásához legott hozzá fogott. E célra azon kedvezményben részesült, hogy mint esztergomi érsek, a veszprémi püspökséget három éven át megtarthatta.

Az építkezési munkálatok jeles vezetője

Pack János orgyilkosság áldozatául esvén, a további munkálatok vezetése *Hild József* építészre lőn bízva, ki nemcsak az eredeti terven, de annak már megtörtént eddigi kivitelén is, lényegesen változtatott. Így az épület alapfalait több helyütt tetemesen megerősítetté, a templom hajójának boltozatát leszedette, s e helyett kettős íveken nyugvó erősebb boltozatot rakott. Minden újítása azonban nem mondható szerencsésnek. Így pl. hogy a templom belső falainak vörös márvány burkolatát lebontatta s azok helyébe szürke műmárványt alkalmazott.

Kopácsynak az országos adakozások, az érseki és veszprémi püspökség jövedelmeiből nyert tekintélyes bevételei lehetővé tették az építés előrehaladását annyira, hogy a templom földél alá kerülve, a külső szobrászati munkák, a belső diszítések és falfrescok, a templom 2 melléktornya, nemkülönben a bazilika kupolája is elkészült, melynek tetejébe 1845. aug. 18-án tüzetett fel nagy ünnepélyességgel, a 6 méter magas hatalmas kereszt.

Kopácsy 1847. szept. 17-én hunyt el, kinek utódja *Scitovszky János* pécsi püspök 1849. második felében lett kinevezve. Ez, elődeihez hasonló buzgalom- és áldozatokkal folytatta a megkezdett munkát, minek folytán annak belső berendezése annyira elkészült, hogy 1856. aug.

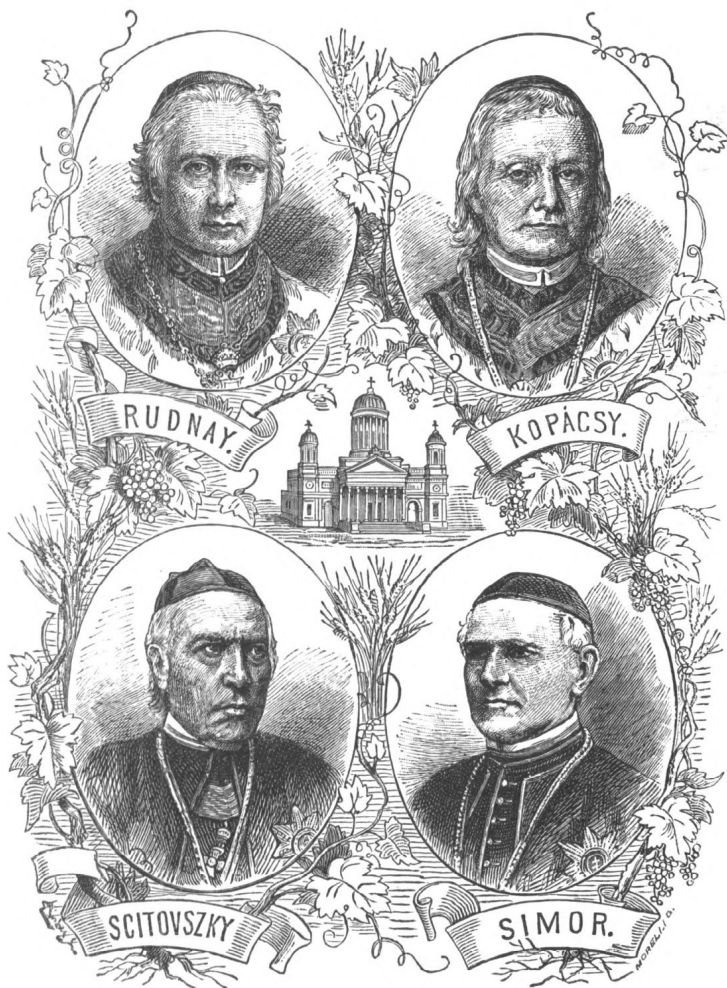
31-én a templom ünnepélyes felszentelését meg lehetett tartani, a mely fényes egyházi ünnepélyen a király, több főherczeg, számos érsek és püspök, magyar és osztrák főurak, az ország minden részéből, sőt külföldről is összesereglett vendégek, roppant számmal voltak jelen.

Mihelyt *Simor János* győri püspök 1867. évben az érseki széket elfoglalta, első gondjai közé vette fel a bazilika teljes befejezését.

A befejezési munkálatok vezetője *Lippert József*, mindenekelőtt a templom északi és déli oldalfalairól leszedette az evangelisták szobrait, melyek roppant súlylyal nehezettek azokra, ugyannyira, hogy ennek következtében a falak repedezni kezdtek. A falak kijavítása után az utolsó kőfaragó munkák is elkészülvén, ekként *Simor* áldozatkészségéből gyorsan emelkedtek az előcsarnok hatalmas oszlopai és tetőzete, a megrongált réztető és egyéb hiányok kijavítása, majd a templom környékének kellő kicsinosítása befejeztetvén, 1869. nov. 1. a zárkö ünnepélyes letétele megtartatott.

Ilyképen a négy primás által 47 év tartama alatt, (1822—1879.) közel 3 millió frt. költséggel felépített monumentális épület, Magyarország legszebb és legnagyobb templomának előcsarnokában méltán diszelegnek azok

kőből faragott czimerei a következő feliratokkal: *coepit*, (kezdetten: Rudnay) *continuavit*, (folytatta: Kopácsy) *consecravit*, (fölszentelte: Scitovszky) *consumavit*, (befejezte: Simor) ki a négy czimert is fölállította, s látta el az idézett feliratokkal.

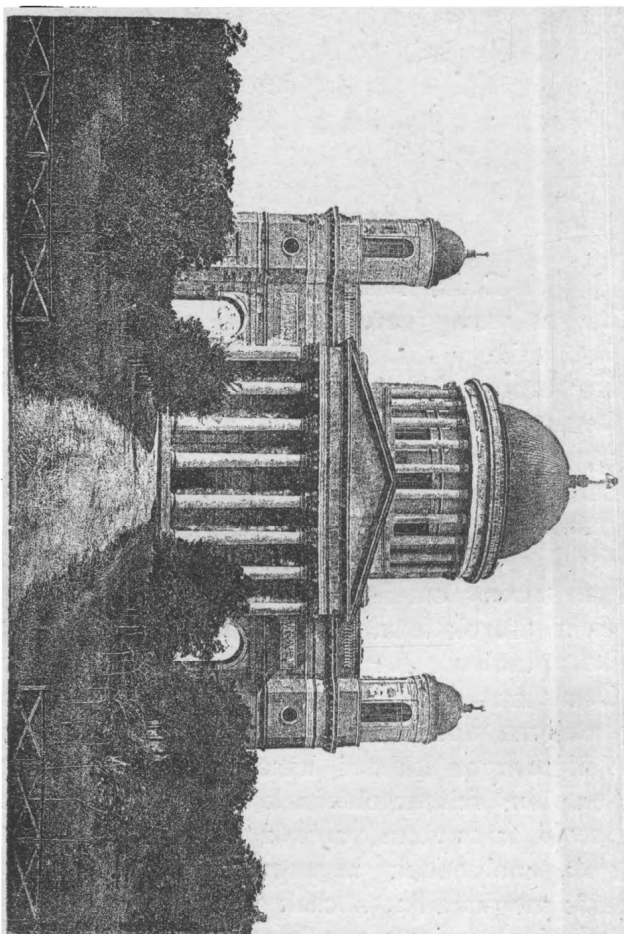

A bazilika építettői.

A templom külseje.

A Duna felszínétől számított 200 lábnyi magas várhegyen kimagasló pompás bazilikához a hegy déli oldalán épült kényelmes gyalog uton juthatni, hová a hegynek kelet felé kevésbé lejtős oldalán pompás kocsit vezet a templom főhomlokzatához, mely 8 colosális korynthisz oszlopával impozáns benyomást gyakorol a szemlélőre. A templom északi és déli oldalán két nyolcszegletű 57 m. magas torony emelkedik, melyek boltíves kapuk és sikátorok által vannak a főegyházzal egybekapcsolva. Az északi torony sikátorának homlokzatán látható dombormű-faragvány a bazilika alapkövetésének jelenetét ábrázolja, a déli tornyon látható hasonmés kép pedig a templom felszentelésének egyik jelenete. Az északi toronyban vannak elhelyezve a harangok, melyeknek legnagyobbika a 68 mmászt meghaladja, s csak kiválóbb ünnepek alkalmával szokott meghuzatni.

A kevésbé tagolt négyszög alakú főegy-

A templom homlokzata.

ház hossza 105, szélessége a Duna felőli homlokzatnál 40, a közepénél pedig 48 m.; az oldalfalak magassága 34 m.; az egyház teljes magassága a földszínétől a kupola tetején pompázó kereszt csucsáig 100 m.

A templom közepén emelkedik a fenséges kupola négy sarkfalon, melyek 17 mnyi szélességűek. A kupola alsó része 3.5 m. magas; ez alapon van 24 oszlop, melyeknek magassága egyenkint 19 m., átmérőjük 2 m. Ez oszlopok közt levő 12 óriási ablakon át nyeri a templom belső világosságát. Az említett 24 oszlop tartja a 6 m. vastagságú és 4 m. magas koszorufal súlyát, melyen a kupola belső boltozata, s e körül roppant vasbordákon a rézfödélzet nyugszik.

A kupolát 2.5 m. szélességű falpárkány környezi, melyen körüljárhatni az egész födélzetet, honnan megragadó kilátás nyílik az alatt hömpölygő Dunára, s a festőileg szép vidék távol pontjaira. Innét, egy, a falba épített hosszú csigalépcső a kupola tetejére vezet, ahonnét a külső födélzet tetején vasból kovácsolt s rézzel bevont talapzat, ezen pedig 2 m. átmérőjű, a hatalmas keresztet tartó, gazdagon aranyozott nagy gömb van, amelynek belsejébe feljuthatni. A fáradságért, e szédítő magasból élvezhető valóban fejedelmi kilátásnak meglepő nagyszerűsége, gazdagon kárpótol.

A bazilika Dunára néző homlokzatának oldalfalain sz. István és László királyaink, sz. Péter és Pál apostolfejedelmek 6 m. magas szobrai, a közepén pedig a vallásnak egy tisztos matrona alakjában ábrázolt, s két nemtő által környezett szobra magaslik ki a többiek közül, melyek *Casagrande Márk* velenczei szobrász vésője alul kerültek ki. Ugyanez oldalon a fal felső párkányzatán „*Quae sursum sunt quaerite!*“ (Az égieket keressétek. Kol. III. 1.) felirat ragyog, melynek 1 láb magas, tűzben megaranyozott betűi, bronzból öntvék; ettől alább két nagyobb szabásu dombormű tűnik fel, egyik sz. István által a magyar korona felajánlását a bold. Szűznek, másik azon jeleneget ábrázolja, midőn az európai fejedelmek küldöttei sz. Lászlónak a keresztes hadak fővezérségét felajánlják; e reliefek a többi hasonmü szobrászművekkel együtt, *Meixner* szobrász ügyes készítményei.

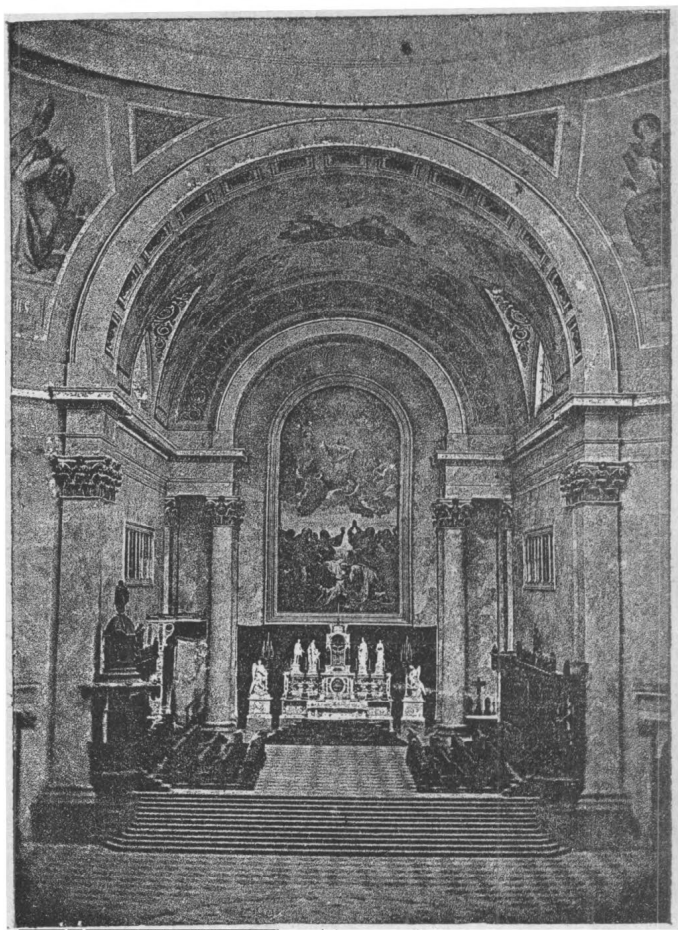
A templom belseje.

A pompás előcsarnokba vezető 13 lépcsőn felhaladva, ott, a bazilikát építtető primások már említett czimerein kívül, az oldalfülkékben két szobor ragadja meg figyelmünket: *Hunyady János* hadvezér és *Széchy Dénes* érsek szobrai, a melyeket *Simor János* érsek megrendelésére *Hutterer* bécsi szobrász készített, széleskuti kőből; kegyeletes kifejezése e két szobor ama két nagy férfiú emlékének, a kik az 1453-ban felavatott utolsó várbeli főtemplom felépítésében vállvetett buzgóságot fejtettek ki.

A *Sozer András* pesti műlakatos által vasból készített hatalmas főajtó küszöbén át a sz. hajlék belsejébe lépve, legelsőbben a nagyszerű szentély (sanctuarium) tűnik szemünkbe, s a meglepő benyomás hatása alatt előre siető látogató előtt, megragadó pompájának teljes nagyszerűségében, feltűnik

a főoltár.

A carrarai márványból készült gyönyörű főoltár, *Bonani Péter* remek alkotása, mely 5

A főoltár.

foku, szintén carrarai márványból faragott pompás lépcsőzettel van ellátva. A 3 m. hosszú és 1 m. széles oltárasztalnak homloklapján egy gyönyörű dombor faragványu kép tűnik fel, mely az utolsó vacsora jelenetét ábrázolja s melyen kívül még több szép domborművü ékitmény, valamint Adalbert, Gellért, Márton és Mór magyar szentek szobrai díszítik azt. Az oltár két oldalán 19 m. magas, gazdagon aranyozott fejtetű márvány oszlopok emelkednek, melyeken az oltár boltivezete nyugszik. Ez iv alatt áll impozáns nagyságának teljes pompájában a Tizián nyomán *Grigoletti M. Angelo* velencei művész által festett 13 m. magas, 6.5 m. széles főoltárkép, mely Mária mennybevételét ábrázolja, s a világ minden oltárképei között legnagyobb lévén, mint ilyen, az első helyet foglalja el. A főoltár bevégezésekor Bonani 32 ezer frttal lett díjazva, Grigoletti pedig a nagyoltárkép festésének munkájáért ezer Napoleon aranyat kapott. A sanctuarium boltozatán a sz. Háromság fresco képe látható, számos mellékalakokkal.

Az oltár bal, vagy evangeliumi oldalán emelkedik a nehéz biborral borított, érseki trónus (faldistorium). A sanctuarium két felén hosszú sorban a kanonoki székek (stallumok) állanak, melyek végében jobb felől egy szószék alakú zártszékben, egyházi szónoklatok alkalmával

a primásszokott helyet foglalni, mellyel átellenben a szószék látható. E remek művészi faragványokkal és diszes szoborcsoportozatokkal ékitett székek, *Leisl* műasztalos mesteri készítményei.

A szentély lépcsőjén leérve, jobbról a bazilika mellékhelyiségeibe juthatni, melyek

a sekrestye és a téli kápolna.

A sekrestye-ajtón át elsőnek ért helyiség a papság által használtatik, a káptalan részére pedig egy ebből nyíló diszes helyiség szolgál sekrestyéül, a melynek falait primások és királyok arczképei díszítik. Ez, az isteni tisztelet fényének emelésére szolgáló rendkívüli becses egyházi szerekkel és gazdag ruhatárral bir; a több remek munkáju, ékkövekkel és igazgyöngyökkel ékesített egyházi öltönyök közt egy Mátyás király korabeli casula, (míse-mondó ruha) nemkülönben Pázmány Péter keczeléje (casula) is, méltán tűnik ki, történelmi becsénél fogva. A ritka szép gyűjtemény gyarapítására a jelenlegi bibornok-érsek, körülbelül 100 ezer forintot áldozott.

A sekrestyéből egy olajfestésű arczképekkel díszített hosszabb folyosón át, a téli kápolnába érünk; egy csinos egyszerűséggel, de izlésesen berendezett, fűthető oratorium ez, hol a káptalan tagjai télen a zsoltósmát végzik.

A megtett uton visszatérve a templomba,

a sekrestyeajtónak megfelelőleg a sanctuarium lépcsőzetének tuloldalán nyíló ajtó bemenve, köröskörül a falon a következő felirat olvasható: *Cimeliarchium Basilicae Cathedralis, statuit, munivit, ornavit Joannes Card. Simor, Anno Domini MDCCCLXXXVI.* (Az esztergomi főszékesegyházi kincstár, fölállította, megerősítette, és ékesítette Simor János bibornok, az Urnak 1886-ik esztendejében.)

E diszes helyiségben, üvegajtós szekrényekbe van elhelyezve a bazilika

kincstára,

mely hazánk s a külföld régi és újabbkori ötvösműveit, valamint történeti vonatkozásokban gazdag egyházi ruhák egész sorozatát tarralmazza. A nagybecsű remek ritkaságok kimagaslóbb példányai: a Corvin kálvária, világhírű renaissance stílusú műtárgy; koronázási kereszt, amelyre koronázás alkalmával esküsznek a magyar királyok; magyar sz. Margit vasöve; sz. Adalbert ereklyetartója, és még számos egyéb értékes műkincs.

A kincstárból kijövet, a négy boltíven nyugvó gyönyörű

kupola

alá érünk, melynek belsején a renaissance stílus minden részleteiben fényesen érvényesülve van, a gyönyörű rosettáktól a nagyobb szabású diszité-

sekig. A dusan aranyozott szürke márványzatu belső rész alján „*Assumpta est Maria, in coelum gaudent angeli!*“ (Mennybe vitetett Mária, örvendeznek az angyalok) aranytól ragyogó felirat olvasható. A tervezet, izlés és kivitelében egyaránt nagyszerű munka 1885—86-ban lett végrehajtva, mely célra a jelenlegi biboros érsek több mint 200 ezer frtot áldozott. Belső magassága a kupolának 71.5, átmérője pedig 33.5 m.; alatta a templom talaja gyönyörű márvány mozaikkal van kirakva. A kupola-diszítési munkálatokat a kincstár ajtó fölött olvasható következő felirat örökít meg: *Templi tholum et laquear refectum ornavit Joannes Cardinalis Simor Ingenio Equitis Josephi Lippert Aradiensis Opera Antonii Detoma Astiensis. Annis MDCCCLXXXV. et Sequenti Sacerdotii sui Jubilaeo.* (A templom kupoláját és a kijavított mennyezetet diszittette Simor János bibornok 1885 és következő, papságának jubiláris esztendejében. Tervezte aradi Lippert József, végrehajtotta astii Detoma Antal.)

A belül keresztalakot képező templom két szárnyának háttérében egymással szemben álló két szép oltár tűnik fel:

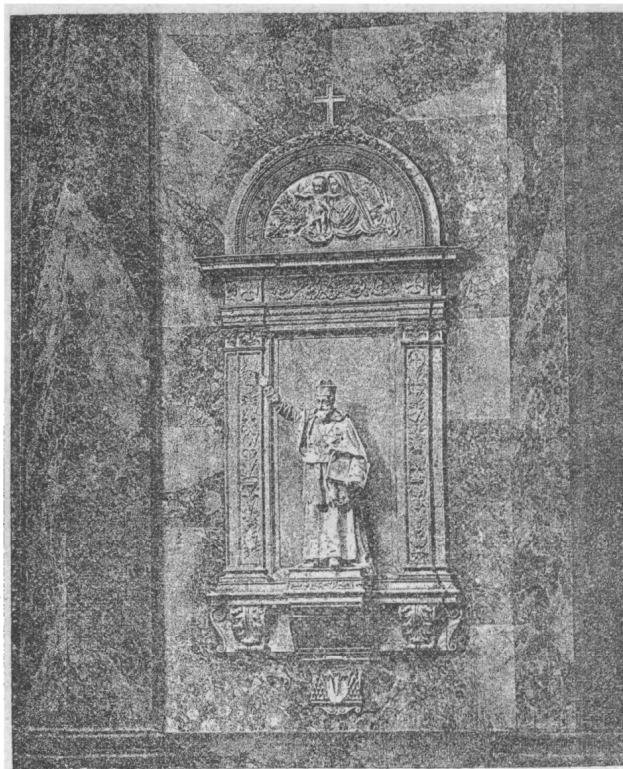
a sz. kereszt és sz. István király oltárai, melyeknek aljában Bálint és Modestina sz. vértanuk ereklei vannak; ezeket IX. Pius

pápa ajándékozta 1854-ben Scitovszky primásnak. A szép oltárképek elseje Krisztus a kálvárián, egyike a legremekebb festményeknek; másika az a jelenet, amint sz. István Magyarországot a bold. Szűz oltalmába ajánlja; mindkettő *Grigoletti* munkája, mely utóbbinak készítése közben elhunyt művésznak félbehagyott festményét, *Majer* bécsi képiró fejezte be. Az oltárok melletti oldalfalakon a Megváltó és sz. István életére vonatkozó jelenetek vannak al fresco festve, mindannyi, a kupola aljában, a 4 oszlopfőn látható sz. atyák képeivel, s a boltozatot díszítő egyéb hasonnemű munkákkal együtt *Moralt Lajos* müncheni tanár remek alkotása. A frescok 20 ezer forintba kerültek. — A leirt oltárok mindkettejének közelében két csinos kis oldaloltár van, egyik sz. József, a másik pedig sz. Adalbert tiszteletére emelve; az elsőnek oltárképe Jézus születését, a másik sz. István megkereszteltetését ábrázolja.

A kupolát tartó oszlopok egyikén, egy a falba illesztett remek szobor ragadja meg figyelmünket, mely méltán számítható a bazilika legkiválóbb nevezetességei közé. Ez

a Pázmány-szobor.

A nagynevű kardinális, egyházi szónok és magyar író emlékére emeltetett remek-

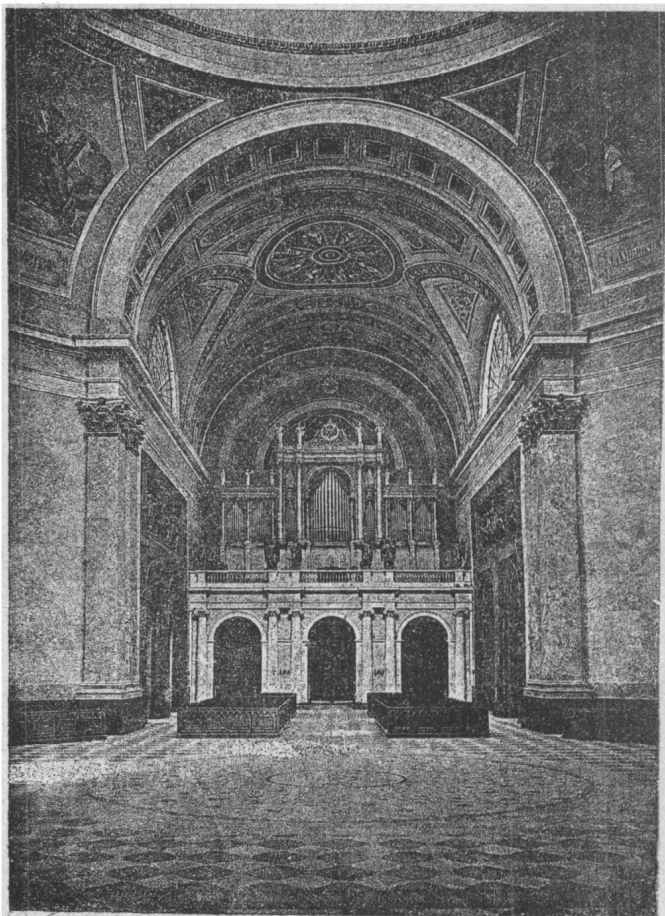
A Pázmány-szobor.

művet *Della Vedova* turini szobrász készítette. A 3.25 m. magas szobor 25 ezer frtba került, s 1882. decz. 8-án leplezték le; a falból kiszökellő talapzat alján, Pázmány czimere (3 strucztoll) fölött látható kőalap latin felirása a szoborra vonatkozó adatokat a következőleg fejezi ki: *D. O. M. Petri Cardinalis Pázmány immortalis memoriae posuit Joannes Cardinalis Simor MDCCCLXXXII.* (Pázmány Péter bibornok halhatatlan emlékére emeltette Simor János bibornok 1882.) A szobor a földtől ép oly magasnyira van, hogy alatta a talajon egy pompás kősir' (sarcophag) elérhessen, ahol Pázmánynak Pozsonyból átszállítandó hamvai (†1637) fognak helyet nyerni.

A kupola alól kifelé jövet, a templom hajója következik, melynek boltozata diszes festmények és gazdag aranyozásokkal van ékesítve. Ennek háttérében van

a karzat és orgona.

A pompás karzatot hat márványozott tömör oszlop tartja, karfalzatul pedig egy carrarai márványból vésett, 60 oszlopocskából álló sorfal szolgál, mely fölött a zene védszentjeinek, sz. Dávid és sz. Czeceziliának szobrai, ugyszintén az ének és zene nemtőit ábrázoló hat más csinos szobor látható. A háttérben

A karzat és orgona.

magasuló fölséges orgona, *Moser Lajos* bécsi orgonaépítő jeles készítménye, 64 változattal (mutató) bir, s 3483 sipot számlál.

A templomhajóból benyíló tágas kapuk egyike jobbról a Bakács-kápolnába, másik pedig balról sz. István vértanu kápolnájába vezet. E kapuk mindketteje fölött a templom falaiba illesztett két nagy domborművü kép tűnik szemünkbe, melyeknek egyike — a jobbról levő — az Üdvözítőnek virágvasárnapi diadalmenetét, másika — a balfelől — a kisdedeket megáldó Jézust ábrázolja. Mindkét kép szintén a jeles Meixner műve.

A Bakács-kápolna.

Műrégészeti szempontból ez a bazilika legérdekesebb részlete. A XVI. század elején *Bakács* bibornok-érsek építtette, korának leg-hiresebb szobrásza *Ferucci Endre* által tiszta vörös márvány lapokból, melynek renaissance modora és díszítései a hasonló stílus oltárral remek összhangzatot képeznek. A kápolna belseje keresztalakot képez, melyet négy oszlop alkot; az oszlopfők feletti ívszögletekben, két helyen az alapító czimerei, a harmadikon Ulászló király czimere, míg a negyediken Bakács közvetlen utódja Szakmáry György érseknek czimere díszel. A nagylelkű alapító a kápolnát fe-

jedelmi bőkezűséggel látta el gazdag egyházi szerek és ruhákkal, a mely drága kincsek arany és ezüst készletét Zápolya János erőszakkal elvitetvén, a kápolna régi kincseiből csupán egy graduale, egy arany kereszt, egy misemondó ruha és egy drága kövekkel kirakott püspöksüveg maradt fenn napjainkig, melyek mint Bakács bőkezűségének történelmi emlékü bizonyítékai, a bazilika kincstárában őriztetnek. A törökök által mecsetül használt kápolna, azok kivonulása után visszaállítatván, abban az isteni tiszteletek tartása megkezdett, a régi székesegyház omladékai közt megtalált, byzanti stilben vastag fára festett, később ezüsttel bevont Mária kép az oltárra helyeztetett, mely kegyelem-kép ma is annak egyik legfőbb és legbecsesebb ékességét képezi.

A kápolna eredetileg rézből készült kupja, annak mostani helyére történt áthelyezésekor 1824-ben vörösre festett fakupolával lön helyettesítve, míg 1874-ben Simor érsek stucco márványzatból, a jelenlegi, a kápolna többi antik részeivel kellően összhangzó, kupolával láttatta el *Lippert* tervezete szerint *Detoma* műmárványozó által. Ugyanez alkalommal az újabb keletű, carrarai márványból készült szentség-ház, valamint az oltár két fülkéjében látható sz. István és sz. László magyar királyok szobraival gyarapodott a kápolna, mely gyönyörű

szobrok a káptalan megrendelésére *Della Vedova*, a Pázmány-szobor készítőjének vésője alul kerültek ki.

A templomi felszerelés összes kellékeivel el van látva e kis kápolna: oltár, orgona, sekrestye, keresztkút, sőt kanonoki stallumokkal is, melyek vörös márványból faragott sorozata a tiszta márvány falakkal kellő összhangzásban van. A bazilikához csatolt hiveknek plébánia templomul is szolgál, melynek plébánosa mindenkor az esztergomikáptalannak egyik tagja; mint bucsujáróhely az ország különböző részeiből százezrek által látogatatik.

Sz. István vértanu kápolnája.

A Bakács-kápolnával átellenben alacsony vasrácsozattal ellátott kettős ajtó a sz. István vértanu emlékére szentelt kápolnába vezet, melynek oltára, az azt ékesítő művészi szobor, valamint az oltárkép is, hazai művészek készítményei; nevezetesen az oltárfaragványokat *Herczog G.*, sz. István vértanu szobrát az 1856. évben elhunyt nagyhirű magyar szobrász *Ferenczy István* készítette, a sz. Háromságot ábrázoló oltárkép pedig *Hesz J.* egri hazánkfia festménye.

Ugyan e kápolnában az oltár átellenében egy monumentális és fejedelmi nagyszerűségű

sarcophag emelkedik, a 23 éves ifju korában elhalt primás és esztergomi érseknek, csász. királyi főherczeg,

Károly Ambrus siremléke.

Az ifjusága virágában elhunyt egyházfedelem papi buzgóságának esett áldozatul, midőn az 1809-iki napoleoni hadjáratok alkalmával megsebesült harczosok vigasztalása végett azokat kórágyaikon felkereste; ragályos kór oltotta ki ifju életét Tatán, 1809. szept. 2-án.

Az itt látható kitünő monumentumot testvérei, IV. Ferencz modenai uralkodó herczeg, Ferdinánd és Miksa főherczegek emeltették, amely tiszta carrarai márványból készült remek alkotás *Pisano* híres olasz szobrász mesterműve. A 2 m. széles 1.5 m. magas emlék homlokzatán aranyozott betűkkel van bevésve, az elhunyttra vonatkozó latin epitaphium.

A kápolna közepén egy magasabb állványon az aranytól ragyogó góth stílü

sz. sir-állvány

emelkedik, mely a bars-szent-benedeki apát-ság híres templomából — mely a magyarhoni góth építészetnek egyik legkiválóbb középkori emléke — pár év előtt hozatott át je-

lenlegi helyére. Ezen fából készült gazdagon aranyozott remekmű, góth stilü kápolna alakot képez, csucsivek, gyámkövek, támtornyocskák és oszlopokkal ékesítve; a diszcsucok alatt az apostolok fából faragott alakjai, valamint az alvó örök dombormű képei és a sz. asszonyok csoportozata gazdagon festvék és aranyozvák. E fényesen kiállított sirüreg (kenotaphium) belterének közepén fekszik a Megváltónak ugyancsak fából faragott alakja, festve és megaranyozva.

A gotaikai stil e remek példánya *Lippert József* műértő helyreállítása folytán nyerte vissza jelenlegi fényes renoválását, mely azóta a nagyheti egyházi szertartások fényének emeléséhez nagyban hozzájárul.

Befejezve ekkép a templom belsejében tartott szemlénket, a rendes kijárásul szolgáló jobboldali ajtón át következő folyosón, a Bakácskápolna sekrestyéjébe nyiló ajtóval szemközt levő karzati lépcsőzet alatt, két nagy szárnyajtó van, a nagyszerű

sírbolt

bejárása.

A sírbolt tornáczába vagyis a külső kriptába levezető széles márvány lépcsőzet alján két szép Genius szobor áll, egyik koszorúval

a bal, pálmaággal a jobb kezében, a másik pedig felfordított fáklával baljában, jobb kezével felfelé mutat. A *Schrott Endre* bécsi művész által faragott szobrok alján, idevonatkozó latin feliratok, a sz. írásból vett idézetek olvashatók.

A 10 kerek és 16 féloszlopon nyugvó belső kriptá boltozatainak aljában levő, valamint a Bakács- és szent István-kápolnák alatti sirüregeknek egy része már betöltve van, csaknem kizárólag az egyházi rend, főleg az esztergomi főszékesegyházi káptalan elhunyt tagjainak földi részeivel. Az oszlopcsarnok délnyugati felében van a primások számára, egyiptomi modorban vörös márványból épült mauzolaem 39 sirüreggel, mely eddigelé *Károly Ambrus*, *Rudnay*, *Kopácsy* és *Scitovszky* primások testeit rejti sötét kebelében.

Az egyes betöltött sirüregek négyszögű nyílásait elzáró újabb keletű emlékkövek mellett, a közép kriptá jobboldalán több érdekes régi siremlék vonja magára a szemlélő figyelmét, mely egyes régi főpapoknak a hajdani templomok omladéakai közül napfényre került egykoru emlékkövei, az új sirbolt falába beillesztve lettek. Itt látható *Széchy Dénes* bíboros († 1465.), *Vitéz János* érsek († 1472.) és több régi kanonoknak emlékköve. *Vilmos* vagy *Ugrin* esztergomi érseknek († 1204.) felirásos

márvány emlékkő részlete, valamint 1482-ből egy név nélküli, főhercegi koronával, a pajzson öt kereszt, kilencz lilium és három folyóval ékesített emlék.

A világi rendből *Schuhknecht Miksa* tábornok († 1732.) régi emlékköve látható; itt nyugszik még *Pack János* a bazilika egyik építője, *Mathes János* építész, az esztergomi vár történetének latin írója, valamint a nemrég elhunyt *Seyler Károly* főszékesegyházi karnagy és zeneköltő.

A holtak csendes birodalmának szomorú látogatását bevégezve, kellemes jótékonysággal hat ránk kinn a templom körül elterülő vártér, csinosan befásított környékével, honnét, a régi vár déli fokáról, festői szépségének teljes pompájában tárul elénk az alatt méltóságos lassúsággal hömpölygő Duna, a szépségekben gazdag vidék, s a tarka változatosságban elterülő város gyönyörű tájképe.

A sz. István-kápolna.

A régi várfalak és erődítések romjaiból napjainkig türhető épségben fenmaradt déli bástya alatt egy földalatti helyiségben van a sz. István-kápolna, melynek eredetét a néphagyomány első szent királyunk idejére viszi vissza.

Hogy ki által, és mely évben építtetett e kápolna, arra határozottan felelni nem lehet; azonban a román izlésnek itt nyilvánuló kifejezései után ítélve, e műemlék eredete a XII. század elejére tehető, mint a mely időben létesült, hazánk egyéb egyházi építményeinek megőrzött typusa, az e korban divó román izlésre vall.

Az idők viszontagságai folytán megrongált, elhanyagolt és elhagyatott ritka régi műemléket, tekintettel annak műépítészeti becsére, másrésről pedig az ahhoz fűződő kegyeletes nemzeti néphagyomány emlékétől indítatva, *Simor János* bíbornok-érsek helyreállította, mely nagy műgonddal és műértelemmel ke-

resztül vitt stilszerű renoválása a kápolnának, *Lippert József* tervei szerint készült. Egészen az eredeti román stílben pótolattak mindazon finomabb építészeti részletek, melyeket az idők vas foga letördelt vagy megsértett; másrészről, az, a monumentális festészet azon ragyogó színpompájával lett felékesítve, melyet a bizantino-román építészeti stíl annyira kedvelt; végre a kápolna román izlésű oltárral és egyházi butorzattal szereltetett föl. Szóval annak minden egyes részleteiben, a XII. század elején hazánkban virágzott román kápolna-izlés érvényesített.

A kápolnába egy 17 lépcsővel bíró folyosón át juthatni; a kápolna belseje rhomboidális alaku, szélessége 5.7 m. hosszoldalainak egyike 4 m. a Dunára néző oldala az 5 métert meghaladja. A kápolna közepén hatalmas márványoszlop emelkedik, a melynek fejtetéről kiinduló négy félkörű heveder ív, a szemközti falból kiszökellő négy féloszlop fejtetén nyugszik; a mely négy féloszlopon kívül a kápolna négy sarkában még négy más, a keresztboltozatot tartó féloszlop látható. Az oszlopok fejtetei és lábai, az azokon alkalmazott faragványok és diszítésekkel mind a román stíl korszakára utalnak.

Az oldalfalakat gazdagon aranyozott zöld szőnyegek borítják, a melyek fölött a keresztboltozat által képezett félkörív-mezőkön szent

István életére vonatkozó, csillagos kék alapra festett történeti frescok vonják magukra a szemlélő figyelmét. Ezek, a boltozatot ékesítő mozaikszerű aranyos diszítésekkel együtt a *Jóbszt* testvérek művészi remeklései. A kápolna ablakain Erzsébet és Margit magyar szentek képei, majd egyes czimerek és diszítések láthatók. A kápolna talaja tarka márvány kockákból összeállított rakmű, (mozaik) melyet Detoma készített. Az oldalt nyíló sekrestyébe vezető ajtó, a kápolna, mint szintén ennek folyosójára vezető tölgyfaajtók, a kápolna stíljával összhangzatban vannak.

Az ekként pompásan átalakított kápolnát Ő emja Simor János 1874. aug. 27-én szentelte fel, s tartotta meg benne az első szent misét; azóta minden év sz. István napján ünnepélyes mise tartatik benne, a mely napon az, a látogató közönség előtt is nyitva áll.

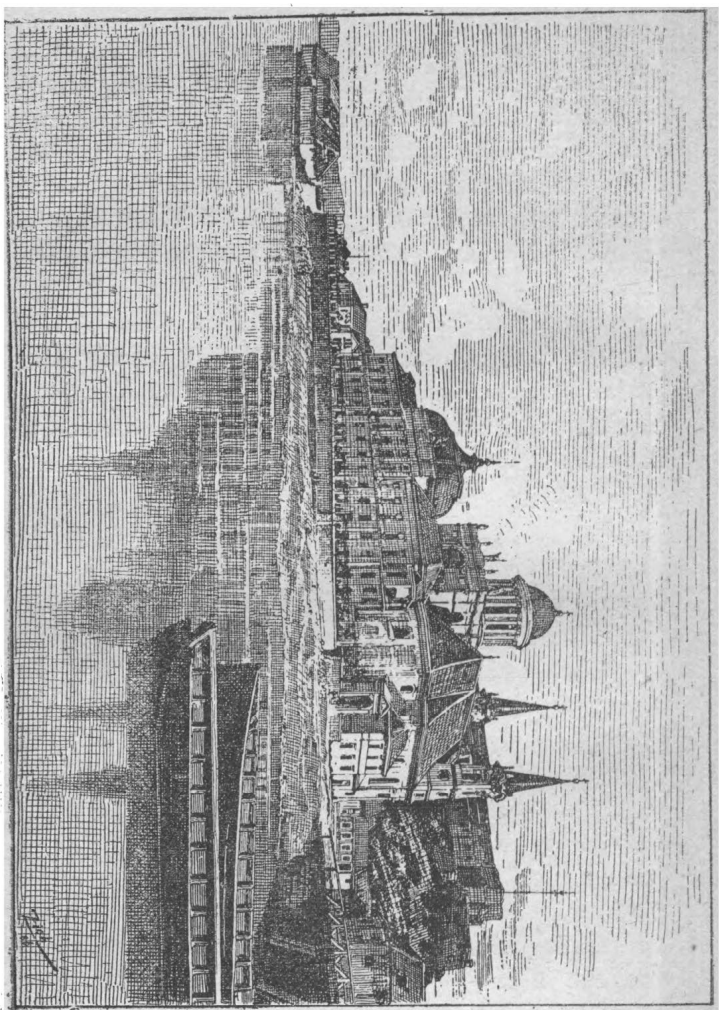
Kiérve a szabadba, a vár délnyugati oldalán fennmaradt várfalak mentén régi épületek láthatók, amelyek a templom személyzetéhez tartozóknak szolgálnak lakásul. A hegy északnyugati fokán pedig vízmedencze áll, honnét az érseki és káptalani épületek vízvezetékén nyerik a Dunavizet.

A tágas templom-tér északi oldalán a hegy alatt épült szép seminarium emelkedik, északi három emeletes oldalával a Dunára nézve;

a hegy kelet felé lejtős két oldalán egymással szemközt elterülő hosszú házsorok pedig kanonokoknak szolgálnak lakosztályokul. A templom előtt elterülő csinosan parkirozott tágas tér négy sarkán álló szobrok sz. István és László királyokat, az alsó végén levők boldog Özséb és Körösi néhai esztergomi kanonokokat ábrázolják.

Lemenve a fák és bokrokkal dusan beültetett várhegy kanyargós utain, a vizivárosba jutunk, melynek főutcáján jobbra haladva, elérjük a primási palotát, Esztergomnak a bazilika után legnevezetesebb monumentális épületét.

A primăsi palata.

A primási palota.

Midőn Rudnay érsek 1820-ban, az érseki széket, 277 évi távollét után N.-Szombatból Esztergomba visszahelyezé, itt a várban emelkedett régi érseki paloták helyén, csak pusztulást talált. Ez okból a jezsuitáknak, 1687-ben Széchenyi érsek által a vizivárosban alapított, gymnaziummal kapcsolatos társházát alkíttatta át érseki lakássá, a vele egybe épített templomot pedig ideiglenes székesegyházzá választotta. A bazilika elkészültével a templom megszűnt ugyan székesegyház is lenni, de nem a kolostor, amely némi átalakításokkal primási rezidentiául szolgált egész 1882-ig, midőn *Simor János* bíboros érsek annak helyén egy új, a magyar egyházfejedelem magas állásához méltó fényes primási palotát emeltetett.

A palotának templom felőli oldalán rendes bejáratul szolgáló főkapu alatt jobbra a lépcsőházba érünk, mely fényes pompájával, meglepő benyomást gyakorol a szemlélőre. Itt

mindenek előtt a közel 3 m. magas nyolcz márványoszlop köti le figyelmünket, mely ketten-kint más-más nemű márványból készült oszlopok gyönyörű faragásu fejei és alapjai, mind a legfinomabb carrarai márványból készülék. A 2 m. széles és 77 fokkal bíró lépcsőzet szintén carrarai márványból van, a mellette fel-futó pompás és dusan aranyozott vasráczozat pedig gyönyörű szép kézimunka. A lépcsőház teteje stucco lustroval van borítva, s a falak mezőkre osztva, melyek egyikében az építető biboros érseknek czimerét előtűntető fényes mozaikmű, szemkápráztató ragyogásával méltán vonja magára a látogatók figyelmét; nemkülönben a lépcsőház márvány-mozaik talaja is feltűnést okoz, szépségével.

A palotának legnagyobb és legfényesebb helyisége a diszterem. Az ajtók, carrarai márványból faragott finom diszítésű ráházata, a terem belsejének renaissance stílus alkotása, kupolaszerű plafondja és remek ornamentikája, a valódi művészet sikerült remeklései. A gyönyörű diszteremből nyílnak a fogadó termek, melyek fény és elegantiára nézve szintén meglepőek. E fogadó termekkel összeköttetésbe van hozva a ház urának saját lakosztálya, mely, a palota Dunára néző részében három teremből, egy salon, dolgozó- és háló-szobából áll. Közvetlenül a lakosztály mellett a primás

házikápolnája következik, mely oratorium által a vizivárosi plébánia templommal összefüggésben áll. A remek kápolna belső berendezése, ragyogó diszítéseivel, kedves benyomást gyakorol a szemlélőre.

Az előbbiekhöz hasonló fényes berendezéssel bír a muzsák temploma, a könyv-, kép- és régiségtár, mely ritka becses gyűjtemény valóságos muzeuma lévén a tudomány és művészet érdekes productumainak, az, nagynevű alapítója után méltán viselheti a Simor-muzeum nevet. A roppant teremben elhelyezett gazdag könyvtár modern berendezése, lehetővé teszi az ahhoz való könnyű hozzáférhetést a legmagasabb helyeken is, miután a tiszta vas könyvállványokat folyosók veszik körül. Majd az oklevéltár hasonló berendezésű termébe juthatni, mely után a képtár következik, jeles festményein kívül főleg a metszetek gazdag gyűjteményével dicsekedvén. A nagyobb szabású disz művek és monumentális kiadványok, külön teremben vannak kiállítva.

Az elősorolt helyiségeken kívül vannak itt még pompás vendégszobák és lakosztályok, fejedelmi vendégek részére is megfelelően berendezve. Majd a különféle irodák, az udvari papság és személyzet lakásai, mint szintén a konyha és hozzátartozó mellék helyiségek után a hátsó udvarban emelkedik a csinos ló-istálló.

A palota Duna felőli oldalán elterülő pompás kert kellemes sétahelyül szolgál. Amily szép kilátás nyílik innét a kert köfalát locsoló szőke Dunára és környékére, ép oly pompás panorámát nyújt a Dunáról vagy a tulsó part-ról szemlélőnek a palota Dunára néző nagyszerű homlokzata. Az egész mű kivitele és berendezése magán viseli építő-mestere *Lip-pert József* geniális teremtmő szellemét.

A palotától, a templom előtt elterülő szabálytalan térségen áthaladva, egy csinos templommal egybeépített nagyobb épülethez érünk; ez az apáczaárda, mely nőnevelő intézet és nyilvános leányiskolákkal bir.

Az épületet Széchenyi érsek emeltette a sz. Ferencz rendűek számára; a rend feloszlatása után katonanevelő intézetté, majd Rudnay által semináriummá alakíttatott át, temploma pedig érseki könyv- és levéltárul használtatott. 1865-ben Scitovszky primás az általa alapított leány-nevelő intézetet itt helyezte el, mely az irgalmas rendű apáczák vezetése alatt áll. A zárdától befelé menet, a várból levezető utnak szemközt eső nagy sarkok épület a főgyházmegyei könyvtár, a homlokzatán olvasható latin felírás szerint 1853-ban épült. A több mint 60 ezer kötetből álló

könyvgyűjtemény mellett a gazdag kézirtattár különös figyelmet érdemel. A könyvtár közelében emelkedő sz. Tamás hegy hajdan erősségül, s a régi várnak fontos elővédül szolgált; ma már hajdani várerősségi jellegének nyomai sem láthatók. A hegy tetején emelkedő karcsu tornyu kápolnát Benyovszky János nagyprépost cz. püspök építtette, ahová, 1827-ben elhunyván, el is temettetett. A kápolna körül kálvária van, melyet a híres tudós Jordánszky Elek püspök emeltetett, a jelen század első felében. A hegy tövében több hőforrás fakad, melyek a káptalan által fürdőházakkal lettek ellátva; ugyanitt csinos szálloda is emelkedik, mely az udvarán levő fürdőház után a „Fürdő“-höz van czimezve.

A város belsejében, az ugynevezett belvárosban csinos piacterek vannak, melyek elején két nagyobbyszerű, egymással majdnem szemben álló épület magaslik ki: a takarékpénztár, s a keresk.- és iparbank csinos épületei. Hosszu oszlopcsarnokos homlokzatával, a kiszélesedő Széchenyi-térre néző városháza hajdan Rákóczy híres kurucz generálisának a vak Bottyánnak volt kastélya; később Rákóczynak Esztergomból történt kiszorítása után, I. József császár ezt, egyéb elkobzott Bottyán-féle birtokokkal együtt a loyális Esztergom városának adományozta. Az

épület homlokzati helyiségeiben a városi hivatalok, jobb szárnyában, a Duna-utczá felől a városi 4 osztályu reál, és 6 oszt. elemi fiúiskola van elhelyezve; a Bottyán-utczába nyúló balszárnyában pedig a városi 6 oszt. elemi leányiskola van. Ez oldalon utána következő ház a vármegye székháza, melynek hátsó részét a birói hivatalok foglalják el. A megyeházzal szemközt a benczések csinos társháza emelkedik összeépítve a főgymnázium pompás új palotájával. Az esztergomi gymnáziumot Széchenyi érsek alapította 1587-ben, azt a jezsuiták vezetésére bízván; a rend feloszlatása után pálosok, ferencziek és világi papok tanítottak vegyest, míg 1809-ben a benczések vették át a 6 oszt. gymnáziumot, mely 1850. évben 8 oszt. főgymnáziummá bővítettetett. A modern paedagogiai követelményeknek megfelelő, dusan felszerelt új épület 1880-ban készült el, s a városnak 65 ezer frtjába került, melyhez egyes nagylelkű jótevők áldozatkészsége is hozzájárult. Az épület előtti kis utczá másik oldalán a Ferencz-rendüek klastroma következik tágas templomával, hová a főgymn. ifjuság isteni tiszteletre jár. A szomszédos Duna-utczában levő belvárosi plébánia templom, a nép nyelvén rendszeren öreg templomnak hivatik. Innét, a barátok temploma melletti Klastrom-utczán Esztergom legszebb és

legnagyobb utcájába a Buda-utczára érünk, melyen kifelé haladva a baloldalon, udvar közepén kimagasló templom, a görög templom mellett haladunk el. A hajdannépesfelekezet, — mely után a belváros ráczvárosnak is neveztetett — ma már meggyérülve, csupán néhány családdal és lelkészével van képviselve. A hosszúra nyúló Buda-utcza végén egy tágas téren, kerek alaku templom emelkedik; ez a sz. Anna templom, melyet kerek templom, meg rotundának nevez a nép. E templomot Rudnay érsek építtette; később beneficiatus lelkésszel láttatott el, majd 1872-ben Simor János b.-érsek a templommal kapcsolatos apáczazárdát alapított melléje, melynek óvodája és leányiskolája, a csaknem kizárólag földmivesek és napszámosokból álló városrész lakóinak gyermekeire nézve valóságos áldás. A templomtól visszatérőleg, a Buda utcza végén keresztbe menő széles utczában jobbra, csinos kápolnájával a városi kórház terjedelmes épülete terül el, mely jól berendezett intézet apáczák gondozása alatt áll. Visszajövet a hosszú Buda-utczán a többi épületek közül kiemelkedő „Magyar Király“ és „3 szerecsen“ szállodákat elhagyva a kispiaczra érünk vissza, a honnét a már megtett uton sz. Tamás és vizivároson át a várhegy déli oldalán felvezető kocsin a hegyet megkerülve, sz. Györgymezőre juthatni. Itt a bazilika homlok-

zatával szembeeső utczában gyönyörű kórház köti le figyelmünket, melyet Simor János bicornok építtetett 1885-ben. A kórház a „vörös kereszt“ egyesület céljaira, háborus időben katonai kórháznak van szánva, s az alapító által minden megkivántató kellékekkel felszerelve; ezt szintén apácák gondozzák, s békés időben Esztergom három külvárosának szegény betegei találhatnak itt menekülést. Innét a várhegy északi oldalának aljában fekvő sz. Györgymező csupa földmives népből álló külváros alacsony falusias házsorai közt a hegy északi oldalát megkerülve, a Dunához érünk. Itt a hegy nyugati oldalának tövében kezdődik a viziváros, melynek legelső épülete a Duna közvetlen közelében — magasba nyúló kéményével — a primási vasöntő- és vasműgyár; itt van a vízemelő gép is, mely a Duna vizét a vízvezeték gyűjtőmedencéjébe a várba felhajtja. Közvetlen szomszédságában egy rendkívüli bővizű kénes forrás fakad, mely fürdöl, mosásra és malomhajtásra szolgál. Ez utcán végigmenve, a primási palota elé jutunk, a honnét a kéttornyú templom oldala mellett haladó ut, a kis Duna fölött emelt hidon át a szigetbe vezet. E 90 hold területű sziget pompás gyümölcsös kertekkel, szántóföldekkel van borítva; az azt körülfutó gondozott sétahelyek pedig, kellemes szórakozási helyül szolgálnak.

A sziget területén vendéglő, cukrászda, a primási diszkertben pompás üvegházak vannak; ugyanitt van a gőzhajó-állomás, s az esztergom-kövesdi propeller megállóhelye. Az egész szigetet, mindenütt a Duna mentén elterülő szép sétányon körüljárva, a hidfőhöz érünk vissza, a honnan hosszú hajóhid vezet át a Dunán a tulsó parton fekvő Párkány mezővárosba, mely hajdan nevezetes erősség Kakat néven volt ismeretes. Innét még egy bucsupillantást vetve a kellő távlatból jól áttekinthető bazilika környékére, a kínálkozó közlekedési eszközök bármelyikén, hajón vagy vaspályán a szélrózsa akármely irányába vegyük is utunkat, a magyar katolikus világ metropolisában szerzett kellemes benyomások édes emlékeit viszszük magunkkal.

TARTALOM.

	Lap.
Régi székesegyházak a várban	3
A bazilika építése	12
A templom külseje	17
A templom belseje	21
A sz. István-kápolna	38
A primási palota	43
